

KNJIŽEVNOST

JOŽE JAVORŠEK: SPREMEMBE. Javorškov roman *Spremembe** predstavlja čtivo ki je v tematskem pogledu v tem času pri nas bolj ali manj redkost; to je nemara tudi vzrok, da se njegov avtor s tako ihto poteguje za priznanje načel, ki jih izpoveduje. Neke vrste ekstremnost tega teksta je v dejstvu, da je nastal ob doživetju »teles«, le-to pa je po avtorjevem mnenju tabu še v naši moderni dobi in bi ga zavoljo tega bilo treba nujno razveljaviti. Koliko je poskus v tej smeri pričujoči knjigi uspel, tokrat seveda še ni mogoče ugotoviti, dasi o njem povemo še toliko sodb. Vir Javorškove inspiracije in življenjske smiselnosti je namreč seks, zato ni nič čudnega, da je svoje delo posvetil v čast človekovemu Telesu, in po pravici rečeno, redko katera filozofska misel je pri nas doživela takšno apoteozo. Dokaz za to je avtorjeva bujnost primer in izbire človeških individuuumov — kajpak — za zdaj je to le še parada množice gospodičen in gospa; toda kakšnih gospodičen in gospa...! To so same nepozabne podobe od najbolj grdih, ki so tako rekoč v sramoto človeštvu, do najbolj nenavadnih, ki nosijo klobuke iz kemičnih formul. Predmet njihovega čaščenja niso ne kulinarčni in intelektualni vzori, pač pa kratkomalo telo enega samega lastnika, don Janeza, violinista in glavnega junaka. Ta narcisoidni violinist išče vrednost svojega bivanja prav tako le v čarobnosti telesne svobode. Tu se začne tudi njegova »ljubezen«, hkrati s tem pa velika dilema dvomov ob svojih odločanjih; njegov anti-jaz Komendnik — protipol njegove osebnosti — se namreč zavestno upira violinistovi prosti aktivnosti, se pravi vsemu, kar don Janez spozna za smiselno ali enkrat za vselej rešeno duhovnega ali nravnega elementa.

S tem se začne Javorškov spopad z »ljubezensko« tradicijo in konvencijo sodobnega načina življenja. Ta konflikt sčasoma zadobiva še notranjo dimenzijo, ki sloni na antinomiji Eros-Tanatos; prav ob tem pa se nam vzbujata vrsta pomislekov v zelo negativnem smislu, zakaj zdi se nam, da problem s tradicijo v tem primeru ne more biti pomemben, saj očitno nastaja takrat, ko si ga naredi človek sam, da bi zakril nemoč ali nesposobnost. Avtor potemtakem polemizira s samim seboj, kadar zavrača svojo nadrealistično jezo na preteklost s srednjim vekom, pa tudi na sedanjost. Bravec ga hoče izzvati, mu potemtakem nima ničesar očitati, najmanj pa razni »filozofi«, ki se avtorju zdijo tako pomilovanja vredni: ti so namreč že zdavnaj mrtvi. In tu smo pri poglavitni pomanjkljivosti te knjige, pri njeni idejni neizvirnosti; znano je, da je vsaj pri Slovencih ljubezen in smrt enačil že A. Gradnik, medtem ko je vzporednice med življenjem in smrtjo postavil vsaj že nemški ekspresionizem. Stavek: »Smrt sploh ni tista bela gospa s kostmi in koso na rami, kakor jo je naslikala klasična človeška domišljija, temveč edini stvarni trenutek življenja«, se od tega ekspresionizma loči le po tem, da Javoršek ne mistificira ne življenja ne smrti, umirajočemu don Janezu le položi v usta na meji med življenjem in smrtjo naslednje besede: »Kako je vse to preprosto! Spremembe! Nič drugega! Samo spremembe!« To je njegova oporoška in njegovo sporočilo. Nič dramatičnega ali zakritega. Toda nečesa pri tej knjigi vendarle ni mogoče prezreti: njene oblikovne strani oziroma pripovedi; don Janez, ki se mu — vegetirajočemu starcu — zrinejo v spomin njegova pustolovska iskanja in violinski nastopi, doživi svojo fizično smrt hkrati z odkritjem istovetnosti ljubezni in smrti. Kakorkoli

* Jože Javoršek, *Spremembe*. Obzorja 1967.

to odkritje ocenjujemo, oba pola zavesti don Janeza Javoršek dosledno ločuje, vendar ju mojstrsko sklene v konec eksistence, v nič. Nasprotja don Janez-Komendnik, (v katerem so rahlo nakazana razhajanja med telesom in duhom, ki pa se izkazuje bolj kot oklep srednjeveškega izročila kot priznanje njegove enakovrednosti), so ločena celo grafično. Če dodamo, da Javoršek včasih naravnost virtuozno niza besedo k besedi in preseneča z drznostjo podob, bi lahko zapisali, da imamo opraviti z vzgledno organizacijo snovi in prav takšnimi stilističnimi napori. To pa je tudi vse, zakaj v celoti je roman čtivo, ki ima malo skupnega z resnico današnjega sveta; pri tem mislimo seveda na njeno idejno sporočilo, odeto v prefinjen, lasciven besednjak vnanje pripovedi. S tem da skuša razbiti filistrstvo le na »ljubezenskem«
področju, ga nehote ustvarja na miselnem, in nekakšen srednji vek se tako znova začne. To je nedvomno osrednji razlog, da ta nadrealistična izpoved zdrzne mimo sedanjosti in mimo bravca, ne da bi dala čutiti korenine svoje notranje prizadetosti. Njena resničnost je namreč le aristokratska vasezagledanost; v tem smislu je značilna za glavnega junaka obrobna lastnost — da med ljudmi razpoznavajo samo lepe in grde oziroma Sebe in druge. Knjiga v Javorškovem pisateljskem delu pomeni potemtakem dosežek zgolj po oblikovni in stilistični strani.

J. Horvat

LIKOVNA UMETNOST

STIRJE NAJMLAJŠI. Čeprav je nastop štirih mladih umetnikov v Mestni galeriji še pred začetkom žive jesenske sezone, je prav gotovo moral najti odmev pri vseh tistih, ki spremljajo domačo, zadnji čas vedno bolj okrnjeno — resnično problemsko — likovno ustvarjalnost. Če smo točnejši, so to pravzaprav naši najmlajši, na ljubljanski Akademiji za likovno umetnost izšolani predstavniki, za katerimi so se komaj pred dvema letoma oziroma šele lani zaprla šolska vrata. Res so ostali zunaj njih, toda bodisi da so se že zadnje leto letošnjega študija temeljito ovedeli svoje naloge (kiparka Dragica Čadež-Lapajne in slikar Drago Hrvacki) oziroma so to svojo zavest poglobili na dvoletnem specialnem izpopolnjevanju (kipar Dušan Tršar in grafik Dževad Hozo) — ta moment je prevladal v njihovi zavesti kljub vse prej kot ugodni konstelaciji, v kateri so se znašli, in je odigral že do danes pomembno vlogo. Predvsem se to kaže v samem skupnem nastopu, ki ni samo formalne narave — četudi je že sam po sebi skoraj pozabljena značilnost, če upoštevamo nekdanjo predvojno tradicijo — temveč tudi v njihovem iskanju skupnega jezika oziroma v obravnavanju določene skupne problematike.

Poblížnji pregled dela vsakega posameznika zaznamuje pri vseh nov korak dalje od preteklega leta, ko so se skoraj anonimni pojavili na množičnih razstavah. Tako se je Čadeževa znebila nihanja med akeptiranjem, prilaganjem organski rasti samega materiala (lesa) in svojim lastnim konstruktivnim konceptom; danes se je za slednjega dokončno odločila in hkrati dosegla, da ji je plastika tudi formalno zapela v ubranem ritmu, sestavu, ki ga barvni element samo čustveno dopolnjuje oziroma poudarja njeno simbolično vrednost.

Tršar se najtesneje veže na izhodišče, ki mu ga narekuje človeška anatomija; vsebinski, miselni angažman pa diktira njegovi figuri sestav prelomljenih, prerivajočih se mas, ki vse manj slede zunanji pojavnosti, vse bolj pa prido-